

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ

УДК 372.83

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-2-71-78

INTEGRATION IN DISTANCE EDUCATION AND PERSPECTIVES OF ITS USE IN TEACHING SOCIAL SCIENCES

ІНТЕГРАЦІЯ В ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

Nadiia VIENTSEVA,

Doctor of Pedagogy, Associate
Professor

nadya-vengeva@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-1994-7187>

Tamara MAKARENKO,

PhD in History, Associate
Professor

tamara_makarenko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-2893-7789>

Volodymyr MYROSHNYCHENKO,

PhD in Pedagogy, Associate
Professor

MirV2014@i.ua

<https://orcid.org/0000-0002-2281-1299>

Надія ВЕНЦЕВА,

доктор педагогічних наук, доцент

Тамара МАКАРЕНКО,

кандидат історичних наук, доцент

Володимир МИРОШНИЧЕНКО,

кандидат педагогічних наук,
доцент

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidta St., Berdiansk,
Zaporizhzhia oblast, 71100, Ukraine

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна

Original manuscript received: June 19, 2023

Revised manuscript accepted: August 04, 2023

ABSTRACT

The article defines the prospects for the use of integration processes in the content of social science disciplines during distance learning. The author used the methods of analysis, synthesis, systematization, generalization, categorical and functional analysis, survey.

The study, based on the analysis of a wide range of sources and literature, clarified the concept of integration, which is considered as the regeneration and consolidation of the content of individual didactic units and entire topics of various disciplines, social and natural phenomena into a certain integrity, integration of facts, generalization of ideas, unification of concepts, formation of principles, formulation of laws and theories, which are based on the content of formed subject competencies in the distance learning process.

It is proven that since the education system is one of the social institutions, its development is determined by the change in the needs of society, determined by the nature

71

ICV 2021: 85.25

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-2

and achievements of scientific, technical and social progress. One of the promising directions of such development is the use of integration processes in the content of social science disciplines during distance learning during which the following occurs: fundamentalization of knowledge, rejection of narrow topics and transition to universalization, to a general perception of the world, strengthening of economic and legal preparation.

Integration in distance education is understood as a complex and rich process of forming new subject knowledge, which can be realized in a dialectical unity with an oppositely directed process of differentiation, which manifests itself, first of all, in the emergence of new directions in the same educational field (social sciences) .

The integration of the content of interdisciplinary tasks in the process of teaching social science disciplines makes it possible to form a distance learning structure that helps the student develop subject competences, universal knowledge, and the ability to synthesize acquired theoretical knowledge, necessary skills and practical skills.

Keywords: school, distance learning, integration.

Вступ. Дистанційне навчання – один з пріоритетних напрямів державної освітньої політики України, оскільки є джерелом різноманітних електронних освітніх ресурсів, надає можливість отримувати додаткову освіту, дозволяє відвідувати повноцінні заняття у форматі відеоуроків, передбачає наявність взаємозв'язку з педагогом. Організація дистанційного навчання безпосередньо пов'язана із застосуванням особливих технічних засобів та мережі Інтернет для реалізації освітніх завдань у віддаленому форматі. Дистанційне навчання набуває найбільшої ефективності під впливом ідей педагогічної інтеграції, яка набуває особливої актуальності при викладанні суспільствознавчих дисциплін.

Мета дослідження. Визначити перспективи використання інтеграційних процесів у змісті суспільствознавчих дисциплін при дистанційному навчанні.

Методи та методики дослідження. Для досягнення мети використано комплекс методів: загальнонаукових (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення – використовувалися для вивчення праць зарубіжних і вітчизняних науковців); конкретно-наукових (категоріальний аналіз – для розкриття змісту й уточнення дефініцій основоположних понять; функціональний аналіз – для з'ясування особливостей організації інтегрованого навчання при викладанні суспільствознавчих дисциплін в умовах дистанційної освіти; опитування – для виявлення позицій педагогів щодо особливостей дистанційного навчання).

Результати та дискусії. У зв'язку з військовим станом відбувся вимушений перехід з очного навчання в онлайн-формат, що стало поштовхом до вивчення в науковому середовищі порівняно нової форми навчання – дистанційного. Дистанційне навчання – це насамперед взаємодія учнів і вчителів між собою на відстані, реалізована специфічними засобами телекомунікаційних технологій, що передбачають інтерактивність освітнього процесу [6].

У широкому розумінні дистанційне навчання часто розглядається як онлайн-навчання, електронне навчання, заочне навчання, гнучке навчання та масові відкриті онлайн-курси. Загальними рисами тієї чи

іншої форми дистанційного навчання є поділ учасників освітнього процесу в просторі та/або часі, а також використання інформаційних інструментів та технологій для забезпечення комунікації та обміну інформацією. Воно може бути реалізовано з використанням друкованих матеріалів, одностороннього мовлення (телевізійних та радіопрограм) або Інтернету (соціальних мереж та освітніх платформ).

Дистанційне навчання, як правило, вимагає від учнів високого рівня самостійності, а також компетентностей, які мають підтримуватися за допомогою нових стратегій викладання [3].

У той же час нині в дистанційній системі організації освітнього процесу проявляються тенденції до вузькопредметної орієнтованості змісту індивідуальних завдань для учнів, недооцінка особистісних якостей школярів у формуванні нових предметних компетентностей, невідповідність рівня підготовки вчителів до застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

З метою виявлення особливостей сприйняття педагогами дистанційного навчання нами було проведено опитування серед вчителів Дніпропетровської та Запорізької областей. Учителям пропонувалося відповісти на три запитання.

Перше: «Як би ви мали право обирати онлайн чи офлайн-навчання, який формат отримання освіти ви б обрали?». Нами були отримані такі відповіді: 87% обрали би офлайн, а 13% онлайн-навчання.

Наступне запитання, яке ставилося вчителям: «Які методи та прийоми з дистанційного навчання ви будете застосовувати в офлайн-освіті?». Результати були такі: 100% – використання технічних засобів навчання; 73% – перевірка знань учнів за допомогою цифрових технологій; 62% – віртуальні екскурсії та подорожі, веб-квести; 43% – презентації, 3D-візуалізації.

Останнє запитання: «Назвіть найбільш позитивні, на вашу думку, аспекти використання онлайн-навчання?» Отримали такі результати: 86% – розвиток цифрової компетентності учнів; 80% – інтеграція знань учнів з різних освітніх предметів (історія-правознавство, хореографія-українська література, історія-українська література, іноземна мова-мистецтво-зарубіжна література, історія-мистецтво та ін.)

Отже, як показує опитування вчителів, ефективним кроком від традиційної освіти до сучасної концепції дистанційного навчання може стати застосування інтеграційних зв'язків.

Такі зміни сприятимуть: цілісному формуванню та розвитку предметних компетентностей та залученню сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; гуманізації освіти засобами інформатизації дистанційного освітнього процесу; оптимальному поєднанню суспільних та спеціальних навчальних предметів при викладанні суспільствознавчих дисциплін у закладах загальних середньої освіти; перегляду стилю та методів викладання.

Інтеграція змісту суспільствознавчих дисциплін може стати провідною формою організації дистанційного навчання на основі

загальності та єдності суспільних законів, описуючи явища та процеси, а також цілісності у розумінні загальної картини світу.

Термін «інтеграція» походить від латинського «integration», що в перекладі означає відновлення, відбудова, наповнення. У словниковій літературі тлумачиться як об'єднання в єдине ціле раніше ізольованих частин, елементів, компонентів, що супроводжуються ускладненням і зміцненням зв'язків та нових відношень між ними. Під інтеграцією наукових знань розуміють процес взаємопроникнення структурних елементів різних галузей знань, що супроводжується збільшенням їх узагальненості й комплексності, ущільненості [5]

Під інтеграцією змісту міждисциплінарних завдань зазвичай розуміють регенерацію та консолідацію змісту окремих дидактичних одиниць та цілих тем різних дисциплін, суспільних та природних явищ у певну цілісність, інтеграцію фактів, узагальнення ідей, об'єднання понять, формування принципів, формулювання законів та теорій, на яких базується зміст формованих предметних компетентностей у процесі дистанційного навчання.

Процеси інтеграції в дистанційному навчанні тісно пов'язані з диференціацією предметних компетентностей. Інтеграційні процеси знаходять своє відображення в побудові системи дисциплін суспільствознавчого циклу та способів організації виконання міждисциплінарних завдань. При цьому інтеграція як компонент дистанційного навчання відбувається в поєднанні змісту навчальних дисциплін з процесами диференціації.

Інтеграція є формою реалізації міждисциплінарних зв'язків на принципово новому рівні дистанційного навчання. Усе це дає підстави припускати, що витоки міждисциплінарного процесу інтеграції розміщуються у віддаленому минулому традиційної педагогіки та тісно пов'язуються з ідеєю інтенсифікації міждисциплінарних зв'язків [1].

На початку минулого століття було запропоновано досить цікаві форми міждисциплінарної інтеграції (таблиця 1)

Таблиця 1

Форми інтеграції навчальних дисциплін

Найменування	Зміст
Монодисциплінарна	Інтеграція кількох освітніх дисциплін з однієї сфери предметних знань у єдину навчальну дисципліну
Консолідаційна	Консолідація навчальних дисциплін навколо особливо значущою для майбутньої діяльності учнів теми
Паралельна	Інтеграція навколо предметних областей, що мають загальні методи та поняття, необхідні для вирішення певної проблеми
Послідовна	Процес вивчення наступної теми однієї навчальної дисципліни базується на результатах вивчення матеріалів попередньої теми з іншої навчальної дисципліни

В українській школі інтеграційна система почала запроваджуватися в 1923 році, а поширення набула з 1925 року, коли набула чинності програма Державної вченої ради (Гуса). Вона принципово відрізнялася від попередніх тим, що поділена на три частини: центральну (основну) посідала тема «Праця», першу (ліву) – «Природа», і третю – «Суспільство». Структура програми демонструвала шлях систематичного узагальнення навчального матеріалу на основі вивчення трудової діяльності людей у різні історичні епохи, на різних стадіях суспільства «від дитини до світу».

У першому класі основний зміст складали теми, пов'язані із життям дитини в сім'ї та школі, в другому – вивчалось життя села або міста, пізніше губернії і нарешті республіки тощо.

У подальшому таке навчання застосовувалося насамперед на рівні міжпредметних зв'язків: попередніх – коли використовується матеріал, уже відомий учням з попередніх уроків; супутніх – під час розгляду певного питання залучають матеріал суміжного предмета, що вивчається одночасно; перспективних, коли для пояснення деяких положень або фактів необхідні знання, які учні ще здобудуть, вивчаючи новий предмет у майбутньому [2].

Отже, ідея інтенсифікації міждисциплінарних зв'язків у навчанні базується на встановленні шляхів відображення цілісності природних та суспільних процесів, що передбачає застосування інтеграції.

Існує безліч протилежних думок про те, яка із форм інтеграції навчальних дисциплін переважатиме на певному етапі розвитку освіти. Однак необхідно звернути увагу на наявність певного взаємного зв'язку аналізованих процесів, а саме: на сучасному етапі процеси диференціації та процеси інтеграції у суспільних науках протікають не в різних просторах, а в тісній взаємодії.

У вітчизняній практиці викладання суспільствознавчих дисциплін у закладах загальної середньої освіти інтегративний підхід реалізувався на рівні межпредметних зв'язків (залучення на уроках матеріалу з географії, літератури, природничих предметів) та інтегрованих уроків. Наприклад, при вивченні теми «Великі географічні відкриття» учні діляться на три команди (представники Христофора Колумба, Васко да Гама, Фернандо Магеллана) і виступають у ролі командира, штурмана або королівського хроніста. Кожна група робить презентацію свого питання і висвітлює його за допомогою цифрових технологій під час уроку в дистанційному форматі. Таким чином, відбувається інтеграція знань з історії та географії.

У практиці викладання суспільствознавчих дисциплін зустрічаються і більш несподівані інтеграції. І. Лернер наводить приклад уроку фізики на тему «Фізика і НТР», на якому здійснюється інтеграція історії з фізикою. Інколи зустрічаються більш масштабні інтеграції історії з природознавчими науками (історія-фізика-біологія; фізика-українська література-історія; історія-біологія-географія); історія та інформатика

шляхом включення математичних вправ до процесу вивчення історичного матеріалу; історія та правознавство [4].

У сучасних європейських країнах інтеграційні процеси в навчанні набули значного поширення й охоплюють створення узгоджених міжпредметних і внутрішньопредметних інтегрованих курсів та відповідних підручників. У Франції ціла низка шкіл працює за узгодженою програмою «Історія–географія–економіка–громадянська освіта». На основі програми розроблено підручник, який складається з двох частин: одна – матеріал з історії, друга – з географії.

У деяких німецьких землях історія викладається разом з географією або літературою, створені спеціальні підручники.

Загалом проблема внутрішньопредметних зв'язків по-різному вирішується в європейських країнах. Так, у Данії інтегрований історичний курс передує систематичному вченню історії, яке відбувається в 6-8 класах. На початковому етапі – це гра: уявні подорожі, міні-вистави, різноманітні творчі завдання, які цілком вписуються в дистанційний формат навчання. На цьому етапі на інтеграційній основі добирається зміст освіти, щоб показати зв'язки історії з явищами і предметами навколишнього світу. Підручник пропонує учням оповідання про стихійні лиха, їх руйнівні наслідки для народів у різні часи та ставлення до них людей; роль тварин у житті людини тощо.

У ряді кантонів Швейцарії інтегрований курс викладається в старших класах після систематичного, часом замінюючи його. Матеріал у ньому згруповано за темами, кожна з яких має свій історичний ракурс і доповнюється інформацією з правознавства та громадянської освіти [2].

Висновки. Отже, оскільки система освіти є одним із соціальних інститутів, її розвиток визначається зміною потреб суспільства, обумовленою характером і досягненнями науково-технічного та соціального прогресу. Одним із перспективних напрямів такого розвитку є використання інтеграційних процесів у змісті суспільствознавчих дисциплін при дистанційному навчанні, під час якого відбувається фундаменталізація знань, відмова від вузьких тем та перехід до універсалізації, загального сприйняття світу, посилення економічної та правової підготовки.

Під інтеграцією в дистанційному навчанні розуміється складний та насичений процес формування нових предметних знань, що може реалізовуватися в діалектичній єдності з протилежно спрямованою диференціацією, яка проявляється, перш за все, у появі нових напрямів в одній і тій же освітній галузі (суспільні науки).

Інтеграція змісту міждисциплінарних завдань у процеси складання суспільствознавчих дисциплін дає можливість сформувати структуру дистанційного навчання, яка допомагає учню розвивати предметні компетентності, засвоїти універсальні знання, синтезувати їх, сформувати необхідні уміння та практичні навички.

Література

1. Арцишевська М. Суспільствознавча картина світу як теоретична основа інтеграції змісту шкільної освіти. *Шлях освіти*. 2000. № 3. С. 16-20.
2. Баханов К. О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі : монографія. Запоріжжя : Просвіта, 2004. 324 с.
3. Венцева Н. Особливості організації дистанційної взаємодії в закладах загальної середньої освіти в умовах пандемії COVID-19. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Бердянськ : БДПУ*. 2022. Вип. 1. С. 78–85.
4. Лернер И. Я. Учебный предмет, тема, урок. Москва : Знание, 1988. 80 с.
5. Медведок Є. К. Реалізація міжпредметних зв'язків як умова інтеграції змісту освіти. *Біологія*. 2004. № 9 (березень). С. 2-5.
6. Монахова Г. А. Образование как рабочее поле интеграции. *Педагогика*. 1997. № 5. С. 52–55.

References

1. Artsyshevska, M. (2000). *Suspilstvoznnavcha kartyna svitu yak teoretychna osnova intehtratsii zmistu shkilnoi osvity* [The sociological picture of the world as a theoretical basis for the integration of the content of school education]. *Shliakh osvity – Educational path*. № 3, 16-20 [in Ukrainian].
2. Bakhanov, K. O. (2004). *Innovatsiini systemy, tekhnolohii ta modeli navchannia istorii v shkoli : monohrafiia* [Innovative systems, technologies and models of teaching history at school : monograph]. Zaporizhzhia : Prosvita. [in Ukrainian].
3. Vientseva, N. (2022). *Ocoblyvosti orhanizatsii dystantsiinoi vzaiemodii v zakladakh zahalnoi serednoi osvity v umovakh pandemii COVID-19* [Difficulties in organizing remote interaction in institutions of general secondary education in the conditions of the COVID-19 pandemic]. *Naukovi zapysky Berdyanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu – Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University. Seria : Pedahohichni nauky : zb. nauk. pr. Berdiansk : BDPU, Vyp. 1, 78-85* [in Ukrainian].
4. Lerner, Y. Ya. (1988). *Uchebnyi predmet, tema, urok* [Educational subject, topic, lesson]. Moskva : Znanye. [in Russian].
5. Medvedok, Ye. K. (2004). *Realizatsiia mizhpredmetnykh zviazkiv yak umova intehtratsii zmistu osvity* [Implementation of interdisciplinary connections as a condition for integration of the content of education]. *Biolohtia – Biology, № 9 (berezen), 2-5* [in Ukrainian].
6. Monakhova, H. A. (1997). *Obrazovanye kak rabochee pole yntehtratsyy* [Education as a working field of integration]. *Pedahohyka – Pedagogy, № 5, 52–55* [in Russian].

АНОТАЦІЯ

У статті визначено перспективи використання інтеграційних процесів у змісті суспільствознавчих дисциплін при дистанційному навчанні. Авторами застосовувалися методи аналізу, синтезу, систематизації, узагальнення; категоріальний та функціональний аналіз, опитування.

У дослідженні на основі аналізу широкого кола джерел та літератури уточнено поняття інтеграція, яке розглядається як регенерація та консолідація змісту окремих дидактичних одиниць та цілих тем різних дисциплін, суспільних та природних явищ у певну цілісність, інтеграцію фактів, узагальнення ідей, об'єднання понять, формування принципів, формулювання законів та теорій, на яких базується зміст предметних компетентностей у процесі дистанційного навчання.

Доведено, що оскільки система освіти є одним із соціальних інститутів, її розвиток визначається зміною потреб суспільства, обумовленим характером і досягненнями науково-технічного та соціального прогресу. Одним із перспективних напрямів такого розвитку є використання інтеграційних процесів у змісті суспільствознавчих дисциплін при дистанційному навчанні, під час якого відбувається фундаменталізація знань, відмова від вузьких тем та перехід до універсалізації, загального сприйняття світу, посилення економічної та правової підготовки.

Під інтеграцією в дистанційному навчанні розуміється складний та насичений процес формування нових предметних знань, що може реалізовуватися в діалектичній єдності з протилежно спрямованою диференціацією, яка проявляється, перш за все, у появі нових напрямів в одній і тій же освітній галузі (суспільні науки).

Інтеграція змісту міждисциплінарних завдань під час викладання суспільствознавчих дисциплін дає можливість сформувати структуру дистанційного навчання, яка допомагає учню розвивати предметні компетентності, універсальні знання, можливості синтезу набутих теоретичних знань, необхідних умінь та практичних навичок.

Ключові слова: заклад загальної середньої освіти, дистанційне навчання, інтеграція.